

Sigurd Skirbekk:

Religion og politikk. Er individsenterte perspektiver på religion tilstrekkelige? Publisert i Vårt Land, Verdidebatt 24 september 2015

Hadia Tajik hadde i Aftenposten for 1. August en artikkel som Vårt Land senere presenterte under overskriften "Gudløshetens problem. HadiaTajik om forholdet mellom politikk og religion".

Hadia Tajik skriver i denne artikkelen at "Det politisk system må være gudløst. Politikere trenger ikke være det". Ut fra sin sammenheng ligger det her et ensidig individualisert syn på fenomenet religion. Det er det samme perspektivet som vi kan lese oss til i *NOU-rapporten fra 2013:1 "Det livssynsåpne samfunn"*. Dette individsentrerte perspektivet ble imøtegått i en kronikk trykt i *Dagen* den 13. mars 2014. – Bemerkningen om apostelen Johannes' annet brev ble nevnt for å vise at verken Bibelen eller andre religiøse skrifter kan avvises fordi de med nødvendighet vil føre til "totalitære tilstander", og at det dermed vil vært mest ansvarlig for demokrater å holde religion mest mulig på politisk avstand.

Et program for å holde religiøse perspektiver utenfor politikken har blant annet konsekvenser for måten vi organiserer andre religioner på, i forhold til en kristen tradisjon som er en integrert del av norsk kultur. I et individsentrert perspektiv blir det nærliggende å begrense seg til å telle individer i den ene og den andre konfesjonen, og så la statens støtte og skolens undervisning bestemmes av dette.

Et slikt program kan virke demokratisk, samtidig som det leder utenom forståelsen av at et samfunn har visse religioner og trossystemer heller enn andre som premiss for dominerende etikk. I et individsentret perspektiv blir det for eksempel vanskelig å se at en kollektiv etikk basert på skyld og god samvittighet langt på vei har kristne forutsetninger. En muslimsk etikk vil, ut

fra Koranens premisser, være lite egnet til å utvikle frie individer med en innebygd sterk samvittighet. Muslims etikk må i stedet baseres på ære og sosial skam. (Jfr. Ruth Benedict, *Patterns of Culture*) Det er ikke her spørsmål om hva som er best. Spørsmålet er om vi ikke her står overfor ulike former for etikk, som lett kommer i konflikt med hverandre.

Et annet felt der det lett oppstår konflikter er i forholdet mellom det som er blitt kalt normstyrte og lovstyrte samfunn. (Michele J. Garland m.fl., *Differences Between Tight and Loose Cultures*.) Norge kommer her ut mellom land med stor respekt for sosiale normer, men kanskje med mildere anvendelse av juridiske lover. Andre land kan vektlegge dette annerledes.

For mange som vil unngå kulturell konflikter, blir det nærliggende å ville redusere religion til en form for identitetsmarkering, omtrent som ulike drakter på ulike fotballag, og så la folk i toleransens navn få mene og tro hva de vil. Men også dette kan legge grunnlaget for dysfunksjonelle samfunnstilhøve. (Hver mann sin religion, sin etikk, sin lojalitet og sine trafikkregler)

En forståelse av ulike kulturer forutsetter en indre forståelse av ulike religioner. Religion er kulturelt strukturerende og dermed et overindividuell fenomen. Ulike kulturer preger fortolkningsmåten til forskjellige folk, enten de er troende eller ei. Det kunne her trekkes fram flere eksempler på konsekvenser av en utilstrekkelig forståelse av forholdet mellom religion, kultur og politikk. Norsk forståelse av konflikter i Midtøsten, Kina, Russland og Afrika kunne blitt mer fullstendig dersom religiøse forutsetninger for forskjellig kulturer og fortolkningsmåter var blitt mer utviklet.

Også andre lands fortolkere av norske og vestlige samfunnsforhold kunne blitt mer dekkende, og mindre hatefulle, dersom vi hadde presentert de religiøse forutsetninger for særegne trekk ved vår kultur og våre samfunnsforhold. Da kunne vi kanskje ha unngått den konfliktbeskrivelse som vi finner i Meic Pearses bok *Why the Rest Hates the West: Understanding the Roots of Global Rage*.

Det er i en slik sammenheng jeg siterte en respektert muslimsk akademiker, dr. Siraj Islam Mufti. Det kan være riktig at han, i denne sammenheng i det minste, ikke gir begrunnelser for sine karakteriseringer. Men den finnes i annen litteratur. For meg er det nærliggende å vise til fotnotene i min bok fra 2012, *Motforestillinger, Femti påstander møter motargumenter*. Det kunne også vises til andre forfattere som har sett fravær av adekvate religion i sammenheng med dimensjonsfattige kulturer og forståelsesrammer, som i sin tur har begrenset de politiske handlingsmønstre i møte med ufrakommelige utfordringer. Her kunne flere navn blitt nevnt : Pitirim A. Sorokin, Jacque Barzun og Arnold Toynbee. Alle disse har skrevet bøker med rikholdige litteraturlister.

For en sosiolog står Max Webers studie av sammenhengen mellom en protestantisk etikk og kapitalistisk kultur som erkeeksepelet på hvordan religiøs utlegning kan få samfunnsmessige følger, om enn kanskje ikke slik de fromt troende hadde tenkt. Sosiologer har senere gjort mange analyser av intenderte målsetninger og ikke-intenderte følger for samfunns tilpasning eller ikke-tilpasning. (latent funksjonelle og dysfunksjonelle følger.)

En nyere studie som det kunne være nærliggende å nevne i en slik forbindelse, er antologien *Religion and the State. A comparative sociology*". Redaktørene for denne 296 siders boka er Jack Barbalet, Adam Possamai og Bryan S. Turner, alle respekterte religionssosiologer. (Turner er omtalt i ikke mindre enn 39 millioner artikler, ifølge Google.) Her gis det en bred analyse av det problematiske ved bare å anlegge individsentrerte målestokker på religion. Det diskuteres også om sekularisering skal betraktes som ensbetydende med opplysning og framtidsrettet tilpasning, eller om utbredelse av ikke-religiøs sekularisme tvert imot bør ses som et sivilisatisk tegn på krise som kan lede til forfall. Det finnes mange studier av fortidige sivilisasjoners vekst og forfall. Når faget "sammenliknende sivilisasjonsstudier" ikke er etablert ved norske universiteter, er det grunn til mistanke om at dette fraværet gjør det mulig å unngå analyser av sivilisatorisk sammenbrudd. Utviklingstrekk blir enten beskrevet i nøytrale eller i positive vendinger.

La det her være sagt : Med de utfordringer vi i dag står overfor blir en individsentrert etikk utilstrekkelig. Her er det grunn til å rette et kritisk blikk både mot den politikk som myndighetspersoner legger opp til og også en etikk som religiøse ledere har forfektet. Dette gjelder ikke minst kristne talspersoner. Deres budskap er på mange måter begrenset til individetiske perspektiver, med front mot politiske systemer som er i strid med menneskerettserklæringen. Det kan imidlertid være flere grunner til å se erklæringen fra 1948 som historisk relativ, tilpasset utfordringer fra totalitære regimer som den gang var truende. Disse utfordringen er i dag langt på vei borte, samtidig som vi har fått nye utfordringer knyttet til moral og økologiske forhold - en ubalanse mellom naturens evne til å gjenskape ressurser og menneskenes forbruk av disse ressursene. Hvis alle mennesker skulle ha en norsk levestandard ville vi, for å komme i en økologisk balanse, trenge flere jordkloder for over tid å skaffe nok naturgitte ressurser. Siden 1940-tallet er folketallet i verden blitt nesten tredoblet. Vi er med andre ord blitt flere om matfatet, samtidig som hver av oss spiser mer enn tidligere.

I denne situasjon er det mye som tyder på at vår form for demokrati kommer til kort; verken framtidige generasjoner eller naturen har stemmerett på spørsmål som vil være avgjørende for deres livsmuligheter. Det er ikke uten videre moralsk å legge opp til en politikk der folk skal bli mer og mer kjøpekraftige, samtidig som vi orienterer oss ut fra en moral som nok kunne oppleves som tidløs i 1948; økologi blir ikke nevnt med et ord i erklæringen fra 1948. I dag kan det virke naivt å gå ensidig inn for økonomisk vekst i de rike landene, og samtidig kompensere for ulikhetene i verden ved å ta imot befolkningsoverskuddet fra stater som på egen hand ikke klarer å gi sine borgere rimelige livsbetingelser.

Dette er et sentral punkt som serøse folk ikke bare kan ta stilling til ut fra ideologi eller magefølelse. Darwin pekte i sin tid på ulik reproduksjon for å belyse spørsmålet om hvilke kulturer som har overlevd og ikke overlevd. En sammenlikning av antall barn i forskjellige religiøse grupperinger i samme land kan i denne forbindelse gi interessante data.

Østerrike er en av få europeiske stater som har registrert sine borgere etter religiøs tilhørighet. En demografisk studie fra 2001 viser betydelige variasjoner i fertilitet. Tallenes tale var entydig. Muslimske kvinner hadde på det tidspunktet i gjennomsnitt fått 2,4 barn. Kristne (katolikker og protestanter) kom ut med et barnetall på mellom 1,3 og 1,4. De konfesjonsløse hadde i gjennomsnitt bare etterlatt seg 0,8 barn. De sistnevnte kunne være liberale i synet på utfyllende innvandring, samtidig som de gjennomgående hadde lagt seg til en livsstil basert på mye konsumpsjon av tilbud bygd på knappe ressurser.

De østeriske dataene kunne i første omgang bortforklares som atypiske, men de er ikke det. Amerikanske Evelyn Lehrer ved *University of Illinois* har lagt fram data som tyder på at kristne par i Sørstatene i gjennomsnitt får et halvt barn mer enn ikke-kristne; der to ikke-kristne par får fire barn, får to kristne par i gjennomsnitt fem barn. Denne forskjellen er kanskje ikke så stor, men i samfunn der reproduksjonstallet er 2,1 vil forskjellen mellom 2,3 og 1,8 på sikt være forskjellen mellom demografisk overleving og ikke overleving.

Shall the Religious Inherit the Earth ? heter en boktittel fra 2010, skrevet av Eric Kaufmann, professor i statsvitenskap ved Birkbeck College, University of London. Kaufmann belegger sine prediksjoner med statistikk fra flere verdensdeler, som alle viser at religiøse folk i gjennomsnitt får flere barn enn ikke-religiøse. Sammenlikningene var her gjort både på individnivå og på samfunnsnivå. Kaufmann konkluderer med at religiøs fundamentalisme på sikt vil ha framgang og reversere sekulariseringen, og at dette kan skje allerede før 2050.

Det kunne her skytes inn at folk med et religiøst verdensbilde lettere vil kunne tilpasse seg en framtidig naturbegrensende etikk, i og med at de har innarbeidet en orientering mot noe som er større enn dem selv. En deosentrert etikk kan i et slikt perspektiv framstå som mer funksjonell enn en rent antroposentrisk etikk. En sekulær humanismen kan her vise seg utilstrekkelig, dersom den blir eneste kilde til moral.

Forskjeller i fødselsrater tilsier at det kan det være grunner for å mene at i den utstrekning en ikke-religiøs sekularisering går sammen med samlivsformer som fører til en fertilitet langt under reproduksjonsgrensen, står vi overfor en sivilisasjon i forfall, spesielt hvis dette kombineres med en stor innvandring av folk fra andre sivilisasjoner. Spørsmålet kan så reises om de som overtar etter oss er mer i stand til å finne fram til sivilisasjonsformer som ikke bare er mer moralske enn vår, men som i tillegg er mer tilpasset framtidig økologiske utfordringer.

Dominerende kulturformer i vår del av verden er på sikt neppe bærekraftige. Det gjenstår å se om en religiøst orientert kultur er mer tilpasset overindividuelle utfordringer av moralsk og økologisk art. Stilt overfor slike framtidsutsikter blir det for billig å bare forkaste Siraj Islam Muftis karakteristikk av samtidige trekk ved vestlig kultur. Hans synsmåte innbyr til analyse, ledd for ledd.

